

Білокінь А.М.

**РОЛЬ РОДИНИ ЛЕВИЦЬКИХ У РОЗВИТКУ ОСВІТИ І КУЛЬТУРИ
ПРИОРІЛЛЯ (КІНЕЦЬ ХVІІІ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)**

У історії України мало знайдеться родин, які б впродовж більше 300 років так плідно працювали на ниві культури і освіти, як це було з родиною Левицьких. Корені роду Левицьких знаходяться на Волині А на Приоріллі його представники з'явилися у другій половині ХVІІ ст. в період «Руїни», коли правобережні українські землі були перетворені на пустку [12, с. 553]. Уряд гетьмана Самойловича охоче надав правобережні поорільські землі для розселення втікачам з Правобережної України, маючи на меті їх руками освоїти ці тоді ще малозаселені землі і водночас перетворити містечка Нехворощу, Маячку, Китайгород, Ца-

ричанку на оборонні пункти від набігів орд кримських татар та своєї експансії на лівобережні поорільські землі, які запорозькі козаки вважали своєю територією [3, с. 414-415]. Саме в цей час Кирило Степанович Левицький стає в містечку Маячці священиком місцевої Михайлівської церкви, поклавши цим самим початок цьому славетному роду і місцевій священицькій діяльності [3, с. 416].

У 1697 р. в його родині народжується син, якому дали ім'я Григорій. Статки батька дозволяли одержати Григорію ґрунтовну освіту спочатку в Україні (в Київській духовній академії), а потім у Вроцлаві [2, с. 132]. У 1735 р. він повертається до рідної Маячки і через три роки висвячується у священики маячанської церкви св. Михайла. Місцевий маячанський люд нагородив Кирила Левицького прізвиськом «Ніс», яке успішно пристало і до його сина [12, с. 553]. Але Григорія мало приваблювала священицька служба, і він, здавши в оренду іншому священику свій приход, перебрався жити до Київ, хоча часто буває і в Маячці [2, с. 133]. Він повністю віддається граверній справі, швидко ставши одним з найвідоміших майстрів цієї справи не лише в Україні, а й у Європі. Ним майстерно виконані портрети, зображення київських будівель, постатей спудеїв академії, алегоричні фігури [10, с. 28].

Як звичайно у барочних творах, особливо панегіричних гравюрах, композиції Г. Левицького складаються з багатьох елементів. Він любив їх розміщувати у картушах, овальних рамочках або у вигляді клеймів [11, с. 78]. Його гравюри прикрасили кишенькові видання Києво-Печерської лаври «Євангелія» та «Апостола», львівського видання «Філософії Арістотилевої». У цьому виданні вміщені роботи Г. Левицького: герб Розумовських, дві заставки, родовідне древо Розумовських. Під останньою стоїть підпис: «Презвитер Григорій Левицький полку полтавского городка Маячки в Києві 1745». Багато гравюр Г. Левицького на сьогодні знаходяться в музеях Відня, Берліна, Варшави, Праги [12, с. 553; 13, с. 137]. 1735 року в родині Григорія Левицького у містечку Маячці народився син Дмитро, якому судилося далі прославляти рід Левицьких, але вже у малярстві [18, с. 9]. Дмитро був одним з чотирьох синів Григорія. Перші декілька років він провів у рідній Маячці. Потім батько відправив його жити і навчатися до Києва, хоча сам в останні роки життя знову осів у Маячці і вступив у права священика. Помер Григорій Кирилович Левицький у 1769 р. у Маячці, там був похований, але місце, де була його могила, поки що встановити не вдалося [3, с. 421; 12, с. 553]. Уже в ранньому дитинстві Дмитро захопився малюванням, і батько в цьому йому всіляко сприяв. Більше того, в академічних виданнях, які виходили в Україні у ХХ ст., говориться про те, що Григорій Кирилович разом із Дмитром на запрошення російського художника О.П. Антропова, який керував розписом Андріївської церкви у Києві у 1752-55 рр., теж брали участь у цих роботах, і майстерність молодого Дмитра так вразила Антропова, що він у 1762 р. взяв його у Москву, а потім влаштував навчатися в Петербурзькій Академії мистецтв [12, с. 553; 6, с. 87]. Інші дослідники творчості Д. Левицького факт роботи батька і сина над розписом стін Андріївської церкви відкидають [2, с. 133]. Тому це питання потребує подальшого вивчення.

Вже з 1763 р., будучи учнем Академії мистецтв, Дмитро проявив себе як неперевершений портретист, і за короткий час портрети петербурзької знаті його

го пензля стають дуже популярними [5, с. 34]. Саме Д. Левицький та В. Боровиковський вважаються фундаторами української реалістичної портретної школи [4, с. 58]. Д. Левицький у своїх численних портретах вихованок Смоленського інституту благородних дівичь, портреті імператриці Катерини II, архітектора О. Кокоріна, французького філософа Д. Дідро, парадних портретах петербурзької знаті відходив від холодного академізму, вносячи в зображення українські народні елементи іконопису та портретної традиції [15, с. 78]. За портрет А.Ф. Кокоріна Д. Левицькому було присвоєно звання академіка, і з 1771 по 1788 рр. він очолював клас портрету Петербурзької Академії мистецтв. Портрет Дідро зараз зберігається в музеї м. Женеви. Французький філософ вважав його кращим своїм зображенням [18, с. 127]. Саме на 70-80 роки XVIII ст. припадає розквіт творчості Д.Г. Левицького. У 1779 р. він малює портрет старого чоловіка на якому, як стверджують дослідники, автор зобразив свого батька Григорія Кириловича і який сьогодні зберігається у Рум'янцівському музеї у м. Москві [15, с. 78].

У 1788 р. він завершив свою творчу роботу в стінах Академії, почав захоплюватись масонством, зазнавати матеріальної скрути. Однією з причин цього було погіршення його здоров'я, бо катастрофічно почав слабшати зір [5, с. 98]. Та трохи підлікувавшись, він знову повертається у «alma mater», але вже лише в якості члена наглядової Ради. Між 1807 та 1813 рр. відвідав рідну Маячку, Київ. Тоді ж, у 1812 р., з'являється його остання робота – портрет брата Порфирія, який служив священником у маячанській Михайлівській церкві [4, с. 69]. Помер Д.Г. Левицький у 1822 р. у Петербурзі і був похований на Смоленському цвинтарі.

Третім славетним представником маячанського роду Левицьких був Орест Іванович Левицький. Він теж народився у 1848 р. в містечку Маячка тоді Кобеляцького повіту Полтавської губернії у родині священника маячанської Михайлівської церкви Івана Левицького [8, с. 24]. Спочатку навчався у церковноприходській школі, а потім – у Полтавській духовній семінарії, яку закінчив у 1869 р. [17, с. 288]. Потім впродовж року працював домашнім учителем у с. Веприк на Полтавщині, а з 1870 по 1874 рр. навчався на історико-філологічному факультеті Київського університету св. Володимира. З 1874 по 1906 рр. працює учителем латинської та російської мов у гімназії м. Києва [16, с. 17].

Саме з середини 70-х рр. XIX ст. починається активна і плідна наукова, громадська та письменницька діяльність О.Левицького. З 1874 по 1921 рр. він був секретарем Тимчасової комісії для розгляду давніх актів (Київської археографічної комісії), членом Історичного товариства Нестора-Літописця, Наукового товариства ім. Шевченка, Російського географічного товариства, активно співпрацював з журналом «Киевская старина» [14, с. 27].

О.І. Левицький науково опрацював і посприяв першому виданню «Літописа Самовидця» у 1878 р., готував видання багатотомного «Архив Юго-Западной России», підготував до видання том «Южнорусские летописи», куди увійшли «Львівський літопис» 1339-1649 рр. та літопис «Йоахима Єрлича» 1620-1673 рр. [17, с. 288]. О.Левицьким були написані роботи: «Владимир-Волынское братство» (1889), «Транспорт вещей Петра I, арестованный на Волыни в 1701г.», (1890), «Союзники Наполеона на Волыни в 1812 г.» (1894),

«Почаевская летопись: Новейшее произведение древневолынской письменности» (1898), «Нариси стародавнього побуту Волині і України» (1891), «Про актові книги, що стосуються історії Південно-Західного краю і Малоросії» (1900), «Про становище селян Південно-Західного краю в другій чверті XIX ст.» (1906), «Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов» (1898), «Очерки народной жизни в Малороссии во второй половине XVII ст.» (1902), «Церковна справа на Запоріжжі в XVIII ст.» (1912) [3, с. 415; 8; 16; 17; 9; 14]. Його праці з українського звичаєвого права є взірцем глибини проникнення в матеріал, а збірка «По судах Гетьманщини» є поєднанням історичного дослідження, документального та художнього твору. Загалом О. Левицьким було опубліковано більше 200 наукових праць [17, с. 288].

Крім активної і широкої наукової та громадської діяльності, О.І. Левицький опублікував багато художніх творів, сюжети яких брав зі своїх етнографічних розвідок. Так, у 1884-1887 рр. на сторінках часопису «Киевская старина» публікувався цикл його оповідань «Волынская бувальщина», у 1889-91 рр. – два випуски «Очерков старинного быта Волыни и Украины», у 1914 р. вийшла єдина прижиттєва збірка творів Ореста Левицького «Волинські оповідання», а у 1918 р. у «Літературно-науковому віснику» було надруковано його останнє оповідання «Пан Сенюта» [1, с. 127-133; 7, с. 12-13; 3, с. 440-443]. При цьому багато своїх художніх творів О. Левицький підписував псевдонімом «Левко Маячинець», тим самим підкреслюючи свою любов і повагу до Приорізького краю, до містечка Маячки на р. Орелі, де пройшли його найкращі роки життя: дитинство і юність.

У своїй науковій і творчій діяльності Орест Іванович підтримував дружні і ділові стосунки з багатьма українськими істориками, зокрема з О.М. Лазаревським, В.Б. Антоновичем, М.І. Костомаровим, І.М. Каманіним, В.Л. Модзалевським, Д.І. Багалієм, А.Ю. Кримським, Д.І. Яворницьким, М.С. Грушевським, М.П. Василенком, В.І. Вернадським [14, с. 27-28]. Таке коло знайомств говорить про місце і авторитет вченого серед наукової громадськості в Україні на початку XX ст.

Після створення 27 листопада 1918 р. Української Академії Наук, О. Левицький обирається серед інших дійсним членом і, відповідно, академіком Академії Наук України [9, с. 60-61]. Коли у 1919 р. президент АН УРСР В.І. Вернадський виїхав з Києва до Петрограда, щоб у наукових лабораторіях завершити свої дослідження над радієм, на загальних зборах АН УРСР 19 грудня 1919 р. О. Левицького одностайно було обрано заступником президента Академії наук. Фактично ж він виконував обов'язки президента і 27 березня 1922 р. його було обрано президентом Української Академії наук. Таким чином він став після В. Вернадського та М. Василенка третім президентом Академії наук України [14, с. 29]. Перебуваючи на Полтавщині у науковому відрядженні, де він збирав матеріали по звичаєвому праву України, О. Левицький раптово помер 9 травня 1922 р. і похований у с. Митлашівці поблизу містечка Драбова (тепер райцентр Черкаської обл.) [14, с. 29].

Для увіковічення пам'яті Григорія, Дмитра та Ореста Левицьких у с. Велика Маячка Новосанжарського району Полтавської обл., де вони народи-

лись, у 2000 р. було встановлено пам'ятний знак, а місцевій загальноосвітній школі було присвоєно ім'я Левицьких (Маячківська школа I-III ст. ім. Левицьких). Одна з вулиць села, де колись стояла хата Левицьких, названа їх іменем. Маячківська сільська рада та дирекція школи налагодили тісний зв'язок з селом Митлашівці, місцевою школою та сільською радою та обмінюються розвідками і матеріалами про життя та творчість членів роду Левицьких. А 22 грудня 2008 р. у день 160-річчя від дня народження О.І. Левицького у с. Велика Маячка були організовані урочистості, присвячені цій даті. Але багато ще нез'ясованого лишається у біографіях членів роду Левицьких.

Подальшого вивчення вимагають питання встановлення повної картини родинних стосунків Левицьких, життя, творчості, перебування Кирила, Григорія, Дмитра та Ореста Левицьких на Приорілі і в с. Маячці та їх стосунки з представниками інтелігенції у Полтаві, Кобеляках, Маячці, Нехворощі, Царичанці, Китайгороді, Катеринославі, Києві, Москві, Санкт-Петербурзі. Далеко не повністю досліджена і їх творчість.

Бібліографічні посилання:

1. Баран Є. Художня проза Ореста Левицького // Київська старовина . – 1997. – № 5.
2. Білецький П.О. Українське мистецтво другої половини XVII – XVIII ст. – К., 1981.
3. Бобрищев К.В. Отчий край. – Полтава, 2002.
4. Воронина Н. Левицкий. – М., 1968.
5. Гершензон-Чегодаева Н.М. Дмитрий Григорьевич Левицкий. – М., 1964.
6. Історія українського мистецтва. – Т.3. – К., 1968.
7. Левицький О. – Пан Сенюта; історичні оповідання з волинського життя XVIст.: фрагменти // Наша віра. – 1999. – № 2.
8. Москвич Л.Г., Сторчак А.І. Видатний історик, археограф – архівіст // Український історичний журнал. – 1968. – № 12.
9. Національна Академія наук України. Персональний склад. – 1918-2008. – К., 2008.
10. Попов П.М. Матеріали до словника українських граверів. – К., 1926.
11. Попов П.М. Матеріали до словника українських граверів. Додаток 1. – К., 1927.
12. Радянська енциклопедія історії України у 4-х томах. – Т. 2. – К., 1970.
13. Ровенский Д.А. Подробный словарь русских гравёров XVI-XIX вв. – СПб., 1895.
14. Сарбей Віталій, Москвич Лідія. Учений з роду Левицьких // Наука і суспільство. – 1988. – № 2.
15. Степовик Д.В. Українське мистецтво першої половини XIX століття. – К., 1982.
16. Сарбей В.Г., Москвич Л.Г. Академік УАН Орест Іванович Левицький (1848 – 1922 рр.): Життєпис, бібліографія його праць і праць про нього. – К., 1998.
17. Українське козацтво, мала енциклопедія. – Київ-Запоріжжя, 2002.
18. Чукін І. Дмитро Левицький. – К., 1930.